

GOVORNE VAJE V OSNOVNI ŠOLI

Govorni nastopi imajo v šolstvu staro tradicijo, saj so jih gojili že v antičnih in srednjeveških šolah, vendar jih je iznajdba tiska precej potisnila v ozadje. Še pred nedavnim smo ocenjevali kulturnost človeka predvsem po njegovi pismenosti, toda z demokratizacijo javnega življenja in z uveljavljanjem novih komunikacijskih sredstev govorna kultiviranost spet pridobiva na pomenu. V naših šolah so govorne vaje zaželeni, enotnih načel in metod zanje pa nimamo. V precejšnji meri zavisi od posameznega učitelja, koliko truda in časa se mu zdi vredno odmeriti za to. Gotovo si učitelji mnogo prizadevajo tudi na tem področju, vendar naletijo dostikrat na težave: učence je lažje poučevati kot angažirati za govorne nastope, nič manj težko ni učence privaditi na izražanje v knjižnem jeziku.

Posebno prvošolčke je težko pripraviti k javnemu govorjenju. Marsikak šolar po en mesec ali dva v razredu sploh ne spregovori. Učiteljica vzpostavi stik s takim učencem najlaže med poukom, med odmorom ali na izletu. Tudi ob slikah, predmetih, živalcah ali lastnih izdelkih se učenci razgovore. Sicer pa ni čudno, da se otrok v prvem razredu tako zapre vase. Vzoredno z začetnim branjem in opis-menjevanjem se v šoli razvija pravi kult lepih stavkov. Otrokom stalno posluša: *Odgovori s celim stavkom! Povej lepše! Ponovi!* Otrokom se zastavlja predvsem vprašanja, na katera odgovarjajo z enim samim stavkom: *Kako ti je ime? Ime mi je Janko. Kako se imenuje soba, v kateri si sedaj? Ta soba se imenuje razred. Čemu se rabi kreda? Kreda se rabi za pisanje po tabli. Kaj je storil volk, ko je prišla Rdeča kapica? Volk je storil... požrl je Rdečo kapico.* Pogovor postane zanimivejši, če se govori tudi o stvareh, ki jih ni v razredu, in če se postavlja bolj odprta vprašanja: *Kako te mama kliče h kosilu? Kako se mama razburja? Kakšnega mucka imaš? Kako si se izgubil? Kako si padel z gugalnice? Kako si se naučil plavati? Če ni pravega odziva na eno vprašanje, je treba poizkusiti s serijo vprašanj: Katera je tvoja najljubša igračka? Kako se igraš z njo? Zakaj jo imaš rad?*

V nižjih razredih osnovne šole je treba odpreti vrata tudi za razne oblike jezikovne vzgoje, kakršna je v navadi v otroških vrtcih: *vozimo vlak (izgovor ššš), žive črke, zlogi (ko-lo-mo-va-ti — lokomotiva), poštarček (potreba po branju naslovov), dramatizacija Črička in mravlje, lutkovni prizorček s Pavliho in Kljukcem, šolska televizija (nič dragega, samo škatla z izrezom — ekranom, za katerim nastopajo napovedovalci, recitatorji, igralci, pevci).*

V višjih razredih se z govornimi vajami ukvarjajo različni učitelji, najbolj seveda učitelj materinščine. Druge učitelje zanimajo dejstva, vzročnost, strukture, učitelj materinščine se ukvarja zlasti s čustvenimi in etičnimi vprašanji in z jezikovno natančnostjo. Povprečen učitelj mnogo poučuje in sprašuje, nadpovprečen pa mnogo bolj sprejema pobude učencev, daje navodila in organizira delo. Zanimiv pouk literature in jezika se stalno prepleta z govornimi vajami,

ustno in pismeno izražanje je kar najbolj naravno povezano. Vsak teden ali vsaj vsakih štirinajst dni pa je treba prihraniti celo uro za govorne vaje.

Tudi v višjih razredih imajo učenci pravico, da pripovedujejo o vsakdanjih in nevsakdanjih stvareh: *Kaj si delal včeraj, v nedeljo? Kaj je bilo včeraj za kosilo? Kako je bilo v koloniji? Kako si praznoval rojstni dan? Kakšno zbirko imaš? Kako ste zmagali na tekmi? Zakaj sta se Matjaž in Boris stepla? Zakaj si dobil slabo oceno? Ali si že storil kako dobro delo? Kaj ti je stric pripovedoval o narodnoosvobodilnem boju? Kaj je o vesoljskem poletu pisalo v Pionirskem listu? Pripoveduj najzanimivejši odlomek iz svoje najljubše knjige! Povej najzanimivejši prizor iz včerajšnjega televizijskega filma!* Treba se je pogovoriti tudi o bolj zapletenih stvareh: *Kako se telefonira v javni govorilnici? Kako bi tujcu pojasnil pot od pošte do železniške postaje? Kako se fotografira? Kako naredimo poizkus z magnetom in železnimi opilki? Kakšno je nogometno igrišče? Kaj je out, kot, offside?* Če je razlaga zahtevna, naj učenci pojasnjujejo ob skicah; težko razumljiva pojasnila naj razvija po več učencev zapovrstjo.

Učitelja začetnika včasih zelo zbega jezikovna ohlapnost, preskakovanje misli, neparlamentarnost, vendar spontanega šolarskega govorjenja ne kaže zavirati, ampak kvečjemu usmerjati. Po spontanem govorjenju je potreben voden, k povzemanju in k oblikovanju stališč usmerjen razgovor. Učenec se da disciplinirati tudi z raznimi postopki: organizira se skupina nastopajočih pred tablo, učenci z voditeljskimi sposobnostmi prevzamejo vodenje pogovora, določi se zaporedje obravnavanih vprašanj, ideje za govorjenje se beleži na spominske listke, zapisuje se nastopajoče in njihove osnovne misli, pripoved se snema na magnetofon.

Učenci iz višjih razredov imajo še vedno mnogo veselja do igranja. V vsakem razredu se najdejo učenci, ki posnemajo govor racmana Jaka, poskakovanje opice Judy ali hojo Charlesa Chaplina. Njihova igra je navadno groteskna, karikirana, treba jih je navajati na niansirano, kultivirano igranje. V razredu se ne da naštudirati kake zahtevnejše igre, pač pa se lahko najde prostor in čas za manjše pantomime, improvizacije in dramatizacije: *pripravljanje palačink, predstavljanje kipa, posnemanje hoje v temi, podajanje fiktivne žoge, oponašanje učiteljevega prihoda v razred, monolog o fiktivnem ptičku v roki, personificiranje zavrženega papirčka, dialog med metuljem in tulipanom, prodajanje časopisa, nakupovanje na trgu, telefonično vabilo, resničen ali namišljen intervju, čakanje na razglasitev rezultatov matematične naloge, dramatizacijo Volka in jagnjeta, odlomka iz Pepelke, zborna recitacijo Kronanja v Zagrebu, Lepe Vide.* Tudi razne družabne igre so lahko zelo podobne tem improvizacijam: *uganite, koga mislim (učenec opisuje zunanost in značaj vsem znane osebe, sošolci ugibajo, kdo je to), veriga pripovedi (trije, štirje učenci, ki drug za drugim prihajajo v razred, si posredujejo anekdoto, šalo, opis slike), trenutek resnice (učenec, ki predstavlja kako drugo osebo, odgovarja na razna kočljiva vprašanja sošolcev).* Iz takih iger čisto naravno raste potreba po osnovanju dramskega krožka na šoli.

Če mnogo gojimo konverzacijo in improvizacijo, ni težak prehod k pripravljenim govornim vajam. V vsakem razredu se najdejo pravi izvedenci za posamezna področja. Če preskrbimo primerno literaturo, se krog takih učencev še poveča. Treba je sestaviti načrt poročil in ga izobesiti v razredu. Tako se zvrstijo pred-

vanja o dirkah, tekmah, modnih spremembah, mladinskih gibanjih, zanimivih knjigah, filmih, kulturnih prireditvah, raziskovalcih, pevcih, pisateljih. Da bi se kakovost govornih vaj dvigala, sledi vsakemu poročilu razgovor o obravnavani snovi in kritika nastopa. Poleg navadnih govornih vaj organiziramo tudi bolj svečane ure. Dajemo jim razna zanimiva imena: *Pokaži, kaj veš o mladinski književnosti*, *Razgovor za okroglo mizo o povestih s pomorsko tematiko*, *Ustni časopis o vojni na Bližnjem vzhodu*, *Recital pomladanske lirike*, *Proslava dneva Rdečega križa*, *Župančičeva proslava*. Pri takih urah morajo učenci sami skrbeti za disciplino, napovedovanje točk, dekoracijo, glasbene vložke. Učitelj materinščine se samo tiho umakne med poslušalce, povabiti je dobro tudi razrednika ali kakega drugega učitelja. Neverjetno, kako se učenci pri teh urah zresijo in potrudijo.

V zadnjih dveh razredih osnovne šole so učenci že toliko zreli, da lahko preidejo od nezahtevne konverzacije k bolj poglobljenim diskusijam. Z njimi se lahko razpravlja o osebnih problemih in raznih velikih temah: *Ali učitelji znajo pravično ocenjevati? Kaj mislite o prepisovanju? Pri kateri starosti gre dekleta lahko na sestanek s fantom? Kateri poklic je ugleden? Zakaj nismo tako bogati kot Amerika? Ali so sosedne države pravične do naših primorskih in koroških rojakov? Zakaj so nekateri ljudje religiozni? Ali je narava res ogrožena?*

Učence tak način razpravljanja sprva spravlja v zadrego. Treba je pripraviti primerno poročilo, tiskano ali slikovno gradivo za izhodišče diskusije, kompleksno temo razdeliti na podrobnejša vprašanja, organizirati predhodno diskusijo po manjših skupinah, narediti ustno ali pismeno anketo. Pri skupni diskusiji je treba ustvariti tako vzdušje, da bo vsak učenec vedel, da bodo njegove misli spoštljivo sprejete. Učenci svojih trditev ne smejo le postavljati, ampak jih morajo tudi dokazovati. Na koncu diskusije je treba narediti zaključke. Včasih uspeh diskusije na videz niti ni tako blesteč, pa vendar učenci še dolgo po njej razmišljajo o obravnavani problematiki.

Naši učenci dobivajo izkušnje o vodenju sestankov na razrednih urah in v klubih OZN. Prav pa bi bilo, da bi se osnovalo še več diskusijskih klubov. Posebno bi bilo dobro, če bi se učitelji materinščine zavzeli za bralne klube, kakršni vzporedno s tečaji za izboljševanje branja nastajajo v nekaterih deželah. Člani teh klubov med seboj izmenjavajo informacije in mnenja o knjigah, ki so jih prebrali. Šolski referati o knjigah so pogosto neosebni, dolgovezni, pri teh diskusijah pa se razpravlja o knjigah res na kratko in problemsko. Za učence je dragocen občutek, da se za branje ne odločajo zaradi obveznega šolskega branja, ampak zaradi širjenja svojega obzorja in zaradi diskusije s svojimi sošolci.

Poleg vprašanja snovi in načina organiziranja govornih vaj je važno tudi vprašanje približevanja knjižni pravorečni normi. To je dostikrat vzrok nesporazuma med učitelji in učenci: učence zanimajo predvsem zgodbe, ideje, učitelja pa jezikovna pravilnost. Po Goethejevih besedah govor ni plašč, ki se lahko sleče ali zamenja. Treba je veliko potrpežljivega vzgajanja in vaj, da učenci sprejmejo knjižni jezik in se sproščeno izražajo v njem.

V nižjih razredih imajo učenci še težave z izgovarjavo, zato so potrebne glasovne vaje. Zelo koristna so tekmovanja v hitrem izgovarjanju stavkov, ki so nasičeni z določenimi glasovi:

Gospa goska gaga: ga ga ga.

Kovačeva kokoš pod kovačevim kozolcem koruzo kavsa.

Pipike, pi pi pi: pijte, pijte!

Žagar žaga z žago žabo.

Ne sliši šum sap se šumečih (Kette).

A že čez in čez Žušma kot blisk spreleti (Murn).

Posebno težko otroci izgovarjajo r, v starem Rimu so mu rekli pasja črka (littera canina). Vadimo ga lahko ob prisrčnih ljudskih verzih:

Ko se škrjanček vzdiguje, poje:

Grem v nebo luknjo vrrrat,

grem v nebo luknjo vrrrat.

Ko se spušča, pa poje:

Sem svedrrrc spodaj pozabil,

sem svedrrrc spodaj pozabil.

Knjižne besede za razne barbarizme in vulgarizme otroci spoznavajo že v domačem okolju in v otroških vrtcih. Vendar se v šoli sliši še vedno mnogo barbarizmov in nepotrebnih tujk, za katere učenci ne vedo domačih besed. Tudi učitelj včasih ne pozna ali se ne spomni domačega izraza, vendar prav z iskanjem po slovarjih in s povpraševanjem lahko dá učencem posnemanja vreden zgled prizadevnosti za lepo slovenščino.

Barbarizem navadno zbode učitelja, še težje pa je slišati neustrezno besedo: *Cesta je posuta z makadamom — s kamenjem. To je storil v efektu — afektu. Z okna je padel cvetni lonček — cvetlični lonček. Moja mama je različna od drugih — drugačna od drugih.* Učenca opozorimo na neustreznost besede predvsem z vprašanjem: *Kaj si mislil s tem povedati?* Tako sam poišče boljši izraz ali pa mu priskočijo na pomoč sošolci.

Posebno težko je zamenjati nekatere pogovorne jezikovne oblike s knjižnimi. Učitelji materinščine smo vajeni razlagati pravopis in slovnico, korigirati naloge, manj izkušenj pa imamo z ustnimi jezikovnimi vajami (oral drill). Jezikovno obliko, o kateri so učenci poučeni, je treba še dolgo in potrpežljivo ponavljati, da pride v navado, npr.:

Dve žemlji, prosim.

Dve skodelici čaja, prosim.

Dve peresi, prosim.

Dve knjigi, prosim.

Dve žogi, prosim.

Z mamo sva šli nakupovat.

S teto sva šli na izlet.

Z Mojco sva se šli sankat.

Z Ivanko sva se šli drsat.

Z Vesno sva šli v šolo.

Težje kot likati posamezne stavke, je skrbeti za koherentnost celotne pripovedi. Učenec ima v svojem spominu optično sliko, kakršne njegovi učenci nimajo. Ko pripoveduje, uporablja ohlapne izraze, pušča praznine v pripovedi, prehitava z mislimi, npr.:

— *Sklenili smo, da bomo šli na majski izlet na morje, zato smo si razdelili vloge.*

— *Kakšne vloge vendar?*

— *Sklenili smo, da bomo igrali Županovo Micko, da bi si zaslužili denar za izlet.*

Treba se je zanimati za doživljaje učencev, slediti njihovi pripovedi in povpraševati o nejasnih delih pripovedi. Učence pa je treba navajati na nadrobno, slikovito, načrtno pripovedovanje in na zainteresirano in kritično poslušanje.

Pri govornih vajah je treba reševati poleg organizacijskih in jezikovnih vprašanj tudi mnoge človeške probleme. Dostikrat se učitelj znajde v položaju, ko lahko kaj hitro narobe reagira.

Učenci pripovedujejo tudi takšne doživljaje, ko niso ravnali po merilih lepega vedenja in moralnega obnašanja, čeprav tega prav nič ne obžalujejo. Če se učitelj pokaže moralizatorskega, se zaprejo in takih zgodb ne pripovedujejo več. Pri moralnem vzgajanju je treba biti širokosrčen in dolgoročen.

Učenci povedo marsikaj zaupnega o starših in učiteljih. Včasih je treba tolmačiti nagibe kakšnega ravnanja, včasih je treba tudi priznati, da se jim je zgodila krivica. Vedno pa se je treba izkazati vrednega zaupanja.

Sredi brezskrbnih govornih vaj kak učenec čisto nepričakovano pove pretresljivo zgodbo o alkoholizmu, razporoki, samomorilskih mislih. Treba mu je prisluhniti. Učitelj in učenci tedaj spoznajo, zakaj je ta učenec nekaj posebnega, in ga začnejo gledati z drugačnimi očmi. Tako se pri govornih vajah ne oblikuje samo govorna sposobnost, ampak se vzpostavljajo tudi pristnejši medčloveški odnosi.

ODLOMKI IZ GOVORNIH VAJ

Moje črke B

1. B: Črta ni ravna. Zgornji trebuh je večji kot spodnji.
2. B: Sedaj je spodnji trebuh prevelik. Ta je še slabši kot prvi.
3. B: Ta je v redu.
4. B: Joj, ta je bolj 8 kot B!
5. B: Lep, samo trebuha nista enaka.
6. B: Malo postrani je.
7. B: Čez črto sem šel.
8. B: Ta je še kar lep.

1. razred

Pogovor o Indiji Koromandiji

Otrok sprašuje:

- Zakaj te vsaka stezica pelje ravno v Rim?
- V starih časih so ljudje iz vseh krajev sveta hodili v Rim na božjo pot.
- Zakaj je v Indiji Koromandiji vse zmešano? Bonbončki visijo z drevja, potičke so pod grmovjem?
- To je izmišljena dežela, v kateri dobiš vse, kar si želiš.
- Zakaj se potica smeje?
- Morda se je pri peki razpočila, da spominja na smejočega se človeka.
- Ali se je dedek napil cvička, da ga ni nazaj?
- Najbrž.
- Pa zakaj ga že od lanskega leta ni domov?
- Morda je umrl, otroci pa mislijo, da je odšel v Indijo Koromandijo.

Učitelj sprašuje:

— Kaj bi pa ti želel, da bi bilo v Indiji Koromandiji?

— Drevo s pečenkami, grm s klobasami, drevo s kruhom, drevo s tortami, grm s sladoledi, grm z lizikami, potoček oranžade, potoček limonade, potoček kokte...

2. razred

Šala

Prvi otrok pripoveduje:

Peter je rekel: »Očka, posodi mi dinar!«

Očka je rekel: »Kako naj ti ga posodim? Ali tako, da ga boš vrnil?«

Peter je rekel: »Ne, tako, da bom kupil sladoled.«

Drugi otrok pripoveduje:

Peter je rekel očetu, če mu posodi dinar.

Očka je vprašal, če mu ga bo vrnil.

Peter je rekel: »Ne, sladoled bom kupil.«

4. razred

Glejte ptička

— Glejte, kakšnega ptička sem ujel! Joj, kako je lep! Po trebuščku je rumen, glavico ima črno, pod očesom ima belo liso, perutke so modre, rep je tudi moder. Ali uganete, kateri ptiček je to?

— Sinička.

— Mhm, sinička. Zdaj jo pa nesem ven, ker ni rada na toplem.

5. razred

Padec s kolesa

Pripoved:

Biş sām majhən, pa sām se učiy vozit s kolesom. Potem sām se pa en dan že nauču, pa sām biş mal važən, pa sām reku, da se bom miže peloy neki časa. Potem sām pa ob robnik ob cesti s kolesom zadey, pa sām padu po tleh, kokər sām biş doyħ in širok. Na nosu sām imey... po nosu mi je pa kri tekla. Potem... čez tri dni sām imey na nosu pa tako hrasto, kokər de sām se s čokolado namazo.

Spis:

Ko sem bil majhen, sem se učil voziti kolo. Neki dan se mi je posrečilo zapeljati. Postal sem domišljjav. Rekel sem si: »Miže se bom peljal.« Zamižal sem in se peljal dve, tri sekunde. Potem sem padel, kot sem bil dolg in širok. Po nosu mi je tekla kri. Potem sem čez tri dni dobil tako krasto, kot bi se namazal s čokolado.

7. razred

Zgodba moje mame

Moja mama je bila bolj žleht, zato je njena mama rekla, da jo bo dala v zavod. Moja mama je pa pobegnila. Pri mesarju so imeli hudega psa, bernardinca. Nobe-nega ni pustil k sebi. Mamo je imel pa rad. Zlezla je k njemu v uto. Kadar so prinesli psu jest, je potegnila skledčko k sebi in jedla, malo je pa pustila za

psa. Gospodarju se je čudno zdelo, kaj je v uti. Nekega dne je odvezal psa in pogledal v uto. Videl je mamo. Vzeli so jo v hišo. Potem je prišla nuna, da jo bo odpeljala v zavod, pa je niso dali.

6. razred

Ali ti je bolj všeč knjiga ali film o Kekcu?

Meni je bolj všeč film,

ker ima vesel konec,

ker ostanejo v filmu vsi živi, v knjigi pa več oseb umre,

ker ostaneta Kosobrin in Volkec živa,

ker ostane tudi Bedanec živ, za kazen pa mora v druge kraje,

ker v filmu vidiš okolje in ljudi, v knjigi pa si jih moraš sam predstavljati,

ker so v filmu naše gore, kmečke hiše, živali,

ker v filmu vidiš Kekca, Bedanca, Kosobrinčka in druge osebe,

ker sem se v Vevčah kopal z igralcem, ki je igral Kekca.

Meni je bolj všeč knjiga,

ker se pri branju bolj poglobim.

Razočaralo me je,

da so v filmu spreminjali vsebino knjige.

Prej sem prebral knjigo, kot gledal film,

zato je bila zame knjiga bolj napeta.

5. razred

Literatura: Ahačič Draga, Mladina na odru, Ljubljana 1969; Bertoncej Ivan, Metoda predavanja in nekaj o govorništvu, Ljubljana 1965; Bertoncej Ivan, Vodenje sestankov, Kranj 1969; Mamuzič dr. Ilija, Nastava usmenog i pismenog izražavanja u osnovnoj školi, Beograd 1965; Mioč Jelena, Priručnik za nastavu početnog čitanja i pisanja, Beograd 1968; Razvijanje govora v predšolski dobi, Ljubljana 1967; Težak Stjepko, Govorne vježbe u nastavi hrvatskosrpskog jezika, Zagreb 1965; Tidyman Willard and Butterfield Marguerite, Teaching the Language Arts, New York, 1959; Trdina Silva, Govorne vaje v seminarju slovenskega jezika, JiS 1969; Trdina Silva, ... Orator fit, JiS 1955/56; Vatovec Fran, Retorika ali govornišтво in javno nastopanje, Maribor 1968.

Silvo Fatur

Gimnazija v Postojni

PREŽIHOV VORANC, KOT GA LAHKO PREDSTAVIMO V SREDNJI ŠOLI

Nekakšna umetnost je predstaviti pisatelja, pesnika ali dramatika v vsej njegovi mnogoterosti, čeprav ne do vseh potankosti in razsežnosti, a dovolj dojemljivo (psihološko pedagoški vidik) in prepričljivo (literarno zgodovinski in estetski vidik), če učitelja slavista omejuje strogo odmerjeni čas; pa čeprav si je ta čas odmeril sam, pač pod pritiskom neomejenega in praktično neomejlivega učno-vzgojnega gradiva, ki na vse strani sili skozi učni načrt za slovenski jezik in književnost.